

Az önálló ismeretszerzés célszerűségén kívül még arra is szeretnénk felhívni a figyelmet, hogy a megismerés valódi öröme, az igazi sikerélmény legtöbbször az egyéni erőfeszítéshez kötődik. Ilyen erőfeszítésre célszerű készítenünk tanítványainkat. Remélhető: olvasóink tanítványainak is egyre több matematikával kapcsolatos sikerélményben lesz részük.

BÁCSI JÁNOS¹ – KERESKES JUDIT²

¹igazgató, szakvezető – ²tanító, fejlesztő pedagógus

¹SZTE JGYTF Gyakorló Általános Iskolája – ²Koós Károly Alapfokú Művészeti Iskola
Szeged Zsombó

Az első osztályos olvasókönyvek szóanyagából készült Gyakorisági szótár „Van szó”

„A gyakorisági szótár olyan – többnyire egynyelvű – szótár, mely írott vagy beszélt nyelvű szövegek szóelőfordulásainak alapján közli a lexémákat és/vagy szövegszavakat azok előfordulásának (általában csökkenő) gyakoriság szerinti sorrendjében és/vagy ábécérendben. Az egyes lexémákra és/vagy szövegszavakra megadja az abszolút vagy relatív gyakoriság értékét, vagy a szóelosztás valamilyen egyéb gyakorisági mutatóját.”
(Füredi, 1989.)

A gyakorisági szótárunk sokban megfelel Füredi fenti definíciójának, de több dologban el is tér tőle. Az eltéréseknek az az oka, hogy a szótár elsősorban nem azzal a céllal készült, hogy gyakorisági szótár funkciót lásson el, hanem azzal, hogy segítségével létre lehessen hozni egy konkrét kutatás adatbázisát. Természetesen – az ellentmondást feloldva – „másodlagos” eredményként elkészült a gyakorisági szótár, de az nyelvészeti szempontból még több ponton kifogásolható, vitatható pl.: szófaji rendszerünk, generativitás, a tartalmas szavak megítélése stb. Ezek ellenére úgy ítéljük meg, hogy a gyakorisági szótár tervezett céljainknak, lehetőségeknak maximálisan eleget tesz. Hasznosításával kapcsolatos hipotéziseink és tapasztalataink a következők:

1. A BeszédMester szoftver elkészítéséhez akartunk olyan adatbázist létrehozni, amely relevánsan tükrözi, melyik az a 2000 szó, amellyel egy 1. osztályos az olvasástannulás menetében a leggyakrabban találkozhat. Ez a szókészlet adja azt az adatbázist, amelyet 6 éves tanulók segítségével az ország tizenöt gyakorlóiskolájában (E.J.F. Gyak. Ált. Isk. (Baja), K.Cs.S. T.K.F. Bázisiskolája (Békéscsaba), ELTE A. CS. J. (Budapest), DE. K.L. Gyak. Ált. Isk. (Debrecen), E.K.F. 2.sz. Gyak. Ált. Isk. (Eger), A.CS.J.T.F. Gyak. Ált. Isk.(Győr), K.E. CS.V.M. Gyak. Ált. Isk. (Kaposvár), K.T.F. Gyak. Ált. Isk.(Kecskemét), Apáczai Gyak.Ált.Isk. (Nyíregyháza), P.T. 1.Sz. Gyak.Ált. Isk. (Pécs), M.E.C.T. T.F.K. Gyak.Ált. Isk.Sárospatak, SZTE JGYTFK Gyak. Ált. Isk. (Szeged), Tabán Ált. Iskola (Szeged), Toldi u. óvoda (Szeged) és I.P.F. Gyak. Ált. Isk.(Szekszárd)

rögzíteni fogunk; majd a szavak szegmentálásával megfelelő mennyiségű és minőségű fonémakészletet kapunk a szoftver kifejlesztéséhez.

A szoftvert terveink és eddigi kísérleteink szerint eredményesen fel lehet használni a siket gyermekek beszédtanítására, beszédhibák javítására, diszlexia terápiára, valamint segédeszköz lehet az olvasástanításában. Ezt a kutatásunkat az IKTA-4 támogatja.

2. A szótár létrehozásával olyan adatbázist kaptunk, amelynek vizsgálata, elemzése alapján:

a) Ötleteket kapunk hatékonyabb beszédterápiák kidolgozásához.

b) A nyelvészek számára vizsgálódási terület lehet a szótár, pl. a szófajok előfordulásának aránya, a leggyakrabban előforduló szavak vizsgálata összehasonlítási alap lehet a felnőttek nyelvhasználatához, valamint e szótár, és más országok hasonló szótárainak összevetése rámutathat a hatévesek univerzális szóhasználatára, de megmutathatja az eltérő szociokulturális környezetből adódó konkrét eltéréseket is.

c) Tanulságos a tankönyvíróknak, ugyanis könyvük szóanyagát össze tudják vetni 13 elsős olvasókönyv átlag szóanyagával.

d) Hasznos lehet a tanítóknak, mivel a szótár biztos alapot nyújt tollbamondások szövegének összeállításához, egységes feladatlapok készítéséhez, reális értékelés – mérés létrehozásához stb.

e) Szinte valamennyi humán tudománnyal – sőt sok reál tudománnyal – foglalkozó kutató érdeklődését felkeltheti a szótár, mert megtudhatjuk belőle, hogy 6 éves korban mely írkkal-költőkkel találkozik leggyakrabban egy tanuló, milyen állat- és növényneveket ismer meg, milyen szókészlettel találkozik, mely egy megadott fogalomkörhöz tartozik stb.

Itt közöljük mintául az első tíz leggyakrabban előforduló igét (1. sz. táblázat), tulajdonnevet (2. sz. táblázat), állatnevet (3. sz. táblázat) és növénynevet (4. sz. táblázat). A szavak után az első szám azt mutatja, hogy a kiválasztott szó hányadik helyen áll a csökkenő gyakorisági sorrendben, a második azt, hogy ez a szó összesen hányszor fordul elő, a harmadik pedig megmutatja, hogy a kérdéses szó előfordulása a vizsgált szókészlet hány %-a.

Megjegyezzük, hogy a címben szereplő idézőjelbe tett „van szó” az abszolút első helyre került gyakoriságú „van” ige, és a hasonló pozícióba kerülő „szó” nomen kiemelése. Ez a két szó fordul elő leggyakrabban a vizsgált első osztályos olvasókönyvekben.

I G É K		
1.	van	(1/2952/2,55204)
2.	olvas	(3/896/0,77460)
3.	mond	(5/827/0,71495)
4.	megy	(7/809/0,69939)
5.	húz	(8/705/0,60948)
6.	ír	(11/644/0,55675)
7.	lát	(14/488/0,42188)
8.	tud	(18/448/0,38730)
9.	rajzol	(21/397/0,34321)
10.	köt	(22/388/0,33543)

1. sz. táblázat

ÁLLATOK		
1	róka	(23/361/0,31209)
2	kutya	(51/228/0,19711)
3	ló	(52/227/0,19624)
4	madár	(62/205/0,17636)
5	nyúl	(74/184/0,15907)
6	farkas	(88/166/0,14351)
7.	egér	(109/150/0,12968)
8	kakas	(110/150/0,12968)
9	tyúk	(125/138/0,11930)
10	cica	(137/122/0,10720)

3. sz. táblázat

TULAJDONNEVEK (személynevek)		
1	Sándor	(58/213/0,18414)
2	Ferenc	(122/139/0,12017)
3	Éva	(130/129/0,11152)
4	Weöres	(134/126/0,10893)
5	Gyula	(210/84/0,07262)
6	Tamás	(250/76/0,06570)
7	József	(255/75/0,06484)
8	Zoltán	(268/73/0,06311)
9	János	(285/69/0,05965)
10	György	(292/68/0,05879)

2.sz. táblázat

NÖVÉNYEK		
1	fa	(16/457/0,39508)
2	virág	(41/251/0,21699)
3	fű	(159/107/0,09250)
4	dió	(236/78/0,06743)
5	bokor	(289/68/0,05879)
6	rózsa	(324/63/0,05446)
7	szőlő	(332/62/0,05360)
8	mák	(360/58/0,05014)
9	ibolya	(366/57/0,04228)
10	bab	(388/54/0,04668)

4. sz. táblázat

f) A szótár elkészítésének menete a következő volt:
Munkánkhoz az OM által 2001/2002-ben engedélyezett tankönyvek listája alapján 13 elsős olvasókönyv szóanyagát használtuk fel, a könyvek a következők:

1. **Adamikné dr. Jászó Anna:** *A mesék csodái ABC és olvasókönyv.* Dinasztina, 2000
2. **Esztergályosné Földesi Katalin:** *Az én ábécém,* **Esztergályos Jenő:** *Első olvasókönyvem* Apáczai Kiadó Celldömölk, 1999
3. **Báder Ilona:** *Ábécés olvasókönyv* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp. 2000
4. **Dr. Lovász Gabriella-Balogh Beatrix-Barkó Endre:** *Betűvásár* Tankönyvkiadó, Bp., 1987
5. **Chászárné Simon Alice-Pajor Gyulai Károlyné:** *Gyakorló olvasókönyv,* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 2002
6. **Csik Endre – Farkas Julianna – Kiss Éva – Máté Magdolna – Zsolnai Józsefné:** *Szó és betű Olvasókönyv az általános iskola első osztálya számára* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1998
7. **Csik Endre – Farkas Julianna – Kiss Éva – Máté Magdolna – Zsolnai Józsefné:** *Csillagjáró Fehér Ráró. Olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1998
8. **Földvári Erika – Lassuné Ruskó Renáta – Dr. Csizmazia György:** *Ábécés Olvasókönyv* MOZAIK, Szeged, 2001
9. **Lovász Gabriella-Balogh Beatrix:** *Gyermekvilág Olvasókönyv az általános iskola 1. osztálya számára* Tankönyvkiadó, Bp., 1990
10. **Hernádiné Hámorszky Zsuzsanna:** *Ábécéskönyv, ABC HÁZ* MOZAIK, Szeged, 1995
11. **Ivánné Sélley Erzsébet:** *Szótagoló ábécéskönyv* Nemzeti Tankönyvkiadó, Bp., 1995
12. **Romankovics András – Romankovicsné Tóth Katalin – Meixner Ildikó:** *Olvasni tanulok (ábécéskönyv)* Tankönyvkiadó, Bp. 1980
13. **Tolnai Gyuláné:** *Ábécéskönyv + Olvasókönyv* Bp., Tankönyvkiadó, 1991

1. Az olvasókönyvek teljes szóanyagát számítógépre vittük, majd a hibákat javítottuk.

2. Az olvasókönyvek szóanyagát a Wordcounter programmal összesítettük és betűrendbe soroltuk. (Létrejött az első változat, az abszolút gyakoriságot mutató szótár.)

3. Ezután töröltük azokat a grafémasorokat, amelyek nem elemei a magyar nyelv szókészletének. Erre azért volt szükség, mert az olvasástanítás menetében nélkülözhetetlenek az olyan grafémasorok, amelyek a betűkapcsolások (összeolvasás) tanításához szükségesek (pl. am, ib, pa stb.), de nem elemei szókészletünknek, ezért nem kerülhettek be a gyakorisági szótárba.

4. A szókészletből töröltük a nem tartalmas szavakat. Azokat a morfémákat tekintettük tartalmas szavaknak, amelyek a jelentésnek mind a négy összetevőjét hordozzák, azaz van lexikai, grammatikai, pragmatikai és stilisztikai jelentésük. Töröltük azokat a szavakat, amelyek a mondatban vagy a szövegben anafora – vagy kataforakötést kívánnak maguknak (az összes névmás, határozatlan számnevek és a nem tartalmas határozószók), azaz az antecedenseket. Kihagytuk a félszabad morfémákat, amelyek elsődleges funkciója valamilyen viszonyjelölés (névelők, névutók és segédigék), a kötőszókat, a módosítószókat és a tagadószókat, amelyek logikai formát vagy preszuppozíciót írnak elő. Technikai okokból töröltük azokat az igekötőket, melyek nem közvetlenül az ige előtt állnak, vagyis nincsenek az igével egybefrva. Töröltük a felelőszókat (igen, nem), mivel csak az eldöntendő kérdéssel együtt értelmezhetők, az indulatszavakat, mivel lexikai jelentésük függ a szöveggörnyezetétől.

Így a következő szófajokba tartozó szavak kerültek a gyakorisági szótárba:

1. igék
2. főnevek
3. melléknevek
4. számnevek (határozott tö-, tört- és sorszámnevek)
5. határozószók (valódi határozószók)
6. főnévi igenevek
7. melléknévi igenevek (folyamatos és beálló)
8. határozói igenevek

Erre a felosztásra azért volt szükség, mert a BeszédMester szóanyagának létrehozásához csak olyan morfémákat akartunk felhasználni, amelyeknek a hatévesek számára közvetlen lexikai jelentésük van.

5. Az azonos alakú szavakat egy szótári egységben szerepeltettük. Ha az azonos alakú szavak több szófajba is besorolhatók, akkor csak annál a szófajnál szerepeltetjük a gyakorisági szótárban, amely a fent jelzett szófaji sorban előbb áll. A szavak értelmezésekor minden jelentést figyelembe fogunk venni, és fel fogunk tüntetni, pl. nyúl: ige, főnév.

6. A toldalékos szavak besorolásánál a következő szempontokat vettük figyelembe:

a) Az igék rag és jel nélküli alakját, az Értelmező kéziszótárnak megfelelően önálló lexéma-ként kezeltük, valamint egy egységbe soroltuk azokat a képzett alakokat, amelyek nem változtatják meg az ige vonzatstruktúráját (pl. ír ~ írogat, olvas ~ olvashat stb.). Külön szótári alaknak tekintettük az igekötős igéket, mivel az igekötő megváltoztatja az alapige vonzatstruktúráját.

b) A ragos és jeles főnevek szintén önálló lexikális egységek, a képzős alakok új önálló lexémák.

A keresztnévek becézett alakjainál, ha egyértelműen el lehetett dönteni, hogy a becézett alak csak egy névhez tartozhat (pl. Misi □ Mihály), akkor egy szótári egységgé vontuk őket össze, amennyiben egy becézett alak kettő vagy több keresztnév alakváltozata is lehet (pl. Marci □ Márton, Marcell), akkor a becézett alakot önálló szótári egységként hagytuk meg, és nem vontuk össze egyik keresztnévvel sem.

c) A melléknevek alapfokban kerültek a szótárba, a képzett alakok minden esetben önálló szótári egységként szerepelnek.

d) A számneveket a melléknévhez hasonlóan soroltuk be.

e) A főnévi igenevek ragozott alakjait egy szótári egységként szerepeltettük.

f) A befejezett melléknévi igenév nem szerepel önálló szótári alakként, az alapigével vontuk össze, mivel általában megegyezik a múlt idejű igével. A folyamatos és a beálló melléknévi igenévet önálló szótári alakként szerepeltettük, toldalékos alakjaikat egy szótári egységként kezeltük.

g) A határozói igenevek önálló szótári egységet alkotnak.

7. Az így létrejött szóanyagot csökkenő gyakorisági rendbe soroltuk. Ha a gyakorisági mutató több szó esetén megegyezett, az azonos indexszám alá tartozó morfémákat betűrendbe soroltuk. (Létrejött a második szótár.)

Bár terveink szerint a 2000 leggyakoribb szó lett volna a BeszédMester szoftver alapja, de ez 1953 szóra módosult, mivel a 2000. szó olyan gyakorisági pontot metsz (9), amely előtt és után is szerepelnek ugyanilyen gyakorisági indexszel szóalakok. Ezért úgy döntöttünk, hogy a munkánkhoz azokat a szavakat fogjuk felhasználni, amelyek legalább tízszer szerepelnek, vagyis gyakorisági indexük eléri vagy meghaladja a 10-et. E szavak száma 1953. (Létrejött a harmadik szótár.)

Valójában a gyakorisági szótár három variációját hoztuk létre.

Az első szótár tartalmazza a 13 első osztályos olvasókönyv összes (27.293) grafémasorát csökkenő gyakoriság szerint. Ebben szerepelnek olyan grafémakapcsolatok, amelyek az olvasástanítás menetében nélkülözhetetlenek, de a magyar nyelv szókészletének nem elemei, ezért a nyelvészek számára nem relevánsak, de az olvasástanítás metodikájával foglalkozó kutatóknak fontos lehet, valamint a fonológusok számára is vethet fel kérdéseket. Ebben a szótárban minden toldalékos szó is önálló szótári alakként szerepel.

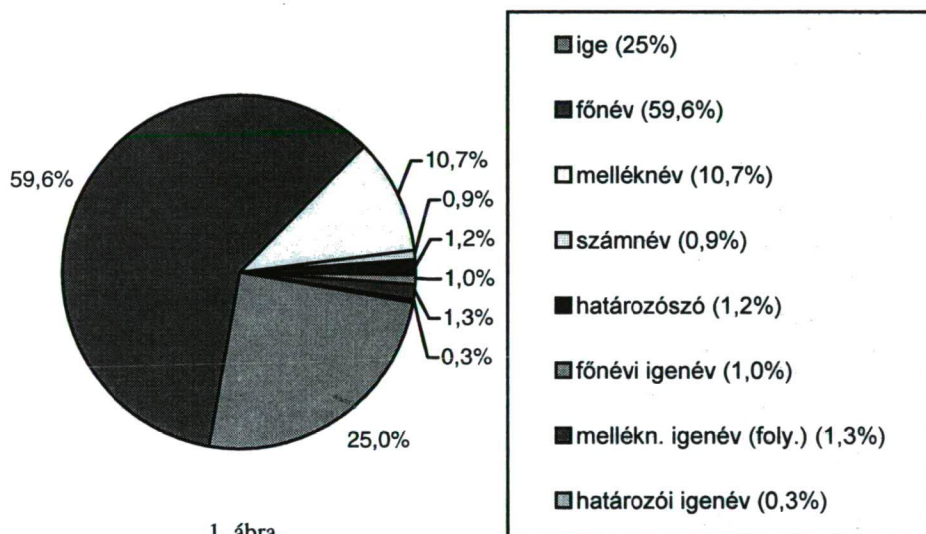
A második szótár már csak az általunk felállított kritériumrendszer alapján tartalmaz minősített szavakat tartalmazza csökkenő gyakoriság szerint. (Raggal, jellel ellátott alak csak egy szótári egység, lexéma.) A kutatási céljaink érdekében felállított kritériumrendszert az előbbieken részletesen ismertettük. Ebben a szótárban 12.226 szóalak található. (Kb. egy felnőtt szókincse!)

A harmadik szótár azt az 1953 szót tartalmazza csökkenő gyakoriság szerint, amelyek legalább 10-es gyakorisági mutatóval fordultak elő a második szótárban. Ez a szóanyag képezi a BeszédMester szoftver adatbázisának alapját. E szókészlet statisztikai mutatóit részletesen ismertetni fogjuk. Ennek a szótárnak a szóanyagát szándékozunk több szempont alapján részletesen feldolgozni, a szókészletből speciálisnak minősíthető – értelmező szótárt („Hálósztár”) összeállítani.

Az 1953 szó szófaj szerinti megoszlását az 5. sz. táblázat mutatja. A 6. sz. táblázatról pedig leolvasható ennek a szókészletnek a gyakorisági előfordulása 200-as bontásokban. Az 1. sz. ábra pedig kördiagram formájában mutatja be e szókészlet szófaji gyakoriságát %-os arányban.

ige:	489	25,03 %
főnév:	1164	59,60 %
melléknév:	209	10,70 %
számnév:	17	0,87 %
határozószó:	23	1,70 %
főnévi igenév:	20	1,02 %
melléknévi igenév (folyamatos):	25	1,28 %
határozói igenév:	6	0,30 %
	1953	

5. táblázat

	1 - 200	201 - 400	401 - 600	601 - 800	801 - 1000	1001- 1200	1201 - 1400	1401 - 1600	1601- 1800	1801-
ige:	67	54	38	55	42	46	44	50	46	47
főnév:	103	123	128	112	134	115	131	117	124	77
melléknév.:	24	14	29	22	16	25	15	19	19	26
számnév:	5	4	1	3	-	1	1	1	1	-
határozószó:	-	3	1	4	4	3	2	3	2	1
főnévi igenév:	-	-	1	3	-	5	2	5	4	-
melléknévi igenév (foly.)	1	2	2	1	3	4	3	5	3	1
határozói igenév:	-	-	-	-	1	1	2	-	1	1

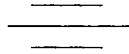
6. sz. táblázat

Munkánkat nem tekintjük befejezettnek, hiszen a jelenleg rendelkezésünkre álló szótárak elsősorban a saját (BeszédMester IKTA-4) kutatási céljainknak felelnek meg. A projekt befejezése után, illetve már közben dolgozunk azon, hogy egy olyan szótárt állítsunk össze és publikáljunk, amely a lexikográfia valamennyi követelményének megfelel. Munkánk befejezése után a szótár minden változata elérhető lesz az Interneten.

Köszönjük Kertész–Farkas Attila, Kocsor András és Paczolay Dénes informatikus-kutatóknak, hogy a gépi feldolgozáshoz programokat készítettek, és munkánkat szaktanácsaikkal segítették. Továbbá köszönjük Zs. Sejtes Györgyi általános nyelvész szakos tanárnak a szótár lektorálását és ötleteit, melyekkel tervünk szakszerű megvalósításában részt vállalt.

IRODALOM

1. A mai magyar széppróza gyakorisági szótára. (Szerk.: Füredi Mihály – Kelemen József. Akadémiai Kiadó, Bp., 1989)
2. Benkő László: Az írói szótár (Akadémiai Kiadó, Bp., 1979)
3. Füredi Mihály: Számítógépes nyelvészeti szövegfeldolgozások Olaszországban. In.: (Filológiai Közlemény, 1983. 4. 222-227. p.)
4. Papp Ferenc: Konkordancia. Írói szótár előkészítése számítógépen. In.: Magyar Nyelvőr 99. 351-355. p.

PALLÁNÉ SZÉNÁSI MAGDOLNA
főiskolai adjunktus
Szent István Egyetem Főiskolai Kara
Jászberény

A fordítás útvesztőiben

Az idegen nyelvről magyarra fordítás kérdése mindig is viták keresztjében állt. Manapság vannak, akik lebecsülik, és rendkívül egyszerűnek tartják ezt a tevékenységet. Véleményüket arra alapozzák, hogy csak ki kell keresnünk az ismeretlen szavakat a szótárból, és már írhatjuk is a magyar megfelelőjét. Akik már próbálták, természetesen tudják, hogy a helyzet korántsem ilyen egyszerű. Mások úgy gondolják, hogy fordítani idejét múlt, korszerűtlen tevékenység. Ezt főleg olyan emberek állítják, akik az iskolában saját bőrtükön tapasztalták a fordításközpontú, életidegen oktatás kínjait.

Bármennyire kényelmes is lenne, ha a fordítást kiiktathatnánk életünkéből, ma ez még lehetetlen. Kommunikatív társadalmunk igényli, hogy az idegen kultúrákat, nyelveket minél inkább megismerjük, máságukat toleráljuk, ezzel is elősegítsük együttműködési készségüket. Az élet számtalan területén szembesülünk fordításokkal, legyen az munka, szórakozás, turizmus, és a sort még sokáig folytathatnánk. Fordítani tehát kell, a kérdés csak az, hogyan?

Mindenki azt szereti és el is várja, hogy a fordítások pontosak, érthetőek legyenek, feleljenek meg az eredeti szöveg tartalmának, stilisztikájának, hangulatának. Senki sem örül, ha értelmetlen, magyartalan, széteső szóhalmazokkal találja szembe magát. Olykor